

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРЕДМЕТУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

ESTABLISHING AND DEVELOPPING VIEWS ON THE LEGAL REGULATION OF THE MILITARY LEGISLATION OF UKRAINE

Прохоренко М.М., к.ю.н., полковник юстиції,
старший викладач кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національний університет оборони України

Куліш О.Г., полковник юстиції,
помічник командувача військ з правової роботи – начальник юридичної служби ОК «Північ»

У статті автори дослідили динаміку змін розуміння змісту предмету регулювання військового законодавства України у хронологічному значенні. Досліджено основні визначення військового законодавства України, які надані авторами за значний проміжок часу, та детально проаналізовані його складові в теоретичному аспекті. Аналізуючи предмет військового законодавства України, акцент був зроблений на впровадження нової концепції національної безпеки та оборони України у відповідності до Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року. Також, актуальність дослідження обумовлена динамікою змін правового забезпечення реформування Збройних Сил України та інших складових сил оборони, здійснення заходів військового будівництва, умов та порядку проходження військової служби. Відповідні заходи на сьогодні здійснюються за єдиною метою – перемога України у російсько-українській війні. У зв'язку із чим, дослідження предмету регулювання суспільних відносин військовим законодавством України є потребою сьогодення. В статті обґрунтовано, що основою предмету військового законодавства України є діяльність військових організацій, які комплектуються військовослужбовцями, призначені для: а) оборони України, б) захисту: суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу, з метою безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. Надано визначення, за яким предмет регулювання військового законодавства є суспільні відносини у сфері діяльності військових формувань України. Акцентовано увагу на тому, що динаміка розвитку предмету військового законодавства України під час російсько-української війни є досить прогресивна і надане визначення предмету може бити в подальшому змінено.

Ключові слова: військове законодавство, військове формування, військовослужбовець, оборона, сили оборони.

In this article, the authors examine the dynamics of changes in the understanding of the military legislation regulation content in Ukraine chronologically. The author examines the main definitions of the military legislation of Ukraine provided by the researchers over a considerable period of time and analyses its components in detail from the theoretical perspective. When analysing the military legislation of Ukraine, the emphasis was placed on the implementation of the new concept of national security and defence of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine 'On National Security' of 21 June 2018. The relevance of the study is also due to the dynamics of changes in the legal framework for reforming the Armed Forces of Ukraine and other components of the defence forces, implementation of military development measures, the conditions and procedure for military service. The relevant measures are currently being implemented with the sole purpose of Ukraine's victory in the russian-Ukrainian war. In this regard, the study of the regulation of public relations by the military legislation of Ukraine is a need of the day. The article substantiates that the military legislation of Ukraine is based on the activities of military organisations manned by military personnel and intended for: a) defence of Ukraine, b) protection of: sovereignty, state independence and national interests, territorial integrity and inviolability in case of armed aggression, armed conflict or threat of attack, with the aim of direct military (combat) actions. The author provides a definition according to which the military legislation regulation is public relations in the field of military formations activities of Ukraine. The author emphasises that the development dynamics of the military legislation of Ukraine during the russian-Ukrainian war is quite progressive and the given definition may be further changed.

Key words: military legislation, military formation, serviceman, defence, defence forces.

Постановка проблеми. 21 червня 2018 року прийнятий Закон України «Про національну безпеку», який змінив концепцію національної безпеки та оборони України. В ньому визначені та впоряджені основні концептуальні поняття: воєнний конфлікт, воєнна безпека, збройний конфлікт, сектор безпеки і оборони, сили безпеки, сили оборони та інші, які дали новий поштовх до зміни предмету регулювання військового законодавства України. В статті зроблена спроба проаналізувати зміни щодо розуміння змісту військового законодавства, та надано авторське визначення оновленого предмету військового законодавства України.

Аналіз наукових досліджень цієї проблеми. Предмет дослідження військового законодавства були присвячені роботи Прохоренка М., Богуцького П., Петриченка О., Микулця В., Ковалю В., Скуріхіна С. та інших. Але, з урахуванням змін суспільних відносин необхідно провести аналіз існуючих визначень військового законодавства, зробити їх порівняльну характеристику та надати йому оновленого змісту.

Мета статті. Аналіз розвитку предмету військового законодавства України з урахуванням змін суспільних відносин, які ним регулюються.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалось, суспільні відносини є не сталими та вдосконалюються

виходячи із зміни процесів розвитку самого суспільства. Наповнюються новим змістом або втрачають вже набутий у зв'язку зі зміною суспільних інтересів. От і військове законодавство України, яке набуло теоретико – правової визначеності потребує корегування у зв'язку із розвитком військових суспільних відносин.

Одним із перших визначень військового законодавства було надано в Україні у 2005 році. Під військовим законодавством розумілась система правових актів, у яких закріплені норми, що регулюють відносини в галузі військового будівництва і діяльності Воєнної організації держави [1]. Це визначення має дві складові: 1) Воєнна організація держави; 2) військове будівництво.

Необхідно зазначити, що поняття Воєнна організація держави розкрито Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року (Закон втратив чинність 08.07.2018 року) та Законом України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року (Закон втратив чинність 08.07.2018 року). А саме, у відповідності до абз. 5 ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, під Воєнною організацією держави розумілась сукупність органів

державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз [2]. Саме ця дефініція лягла в основу предмету регулювання військового законодавства, не маючи належної деталізації в цьому ж законі та не розкрита в інших законах України і підзаконних нормативно-правових актах, не дає нам чіткої уяви, які ж саме органи державної влади, які військові формування і від яких саме внутрішні чи зовнішні загрози мають захищати національні інтереси.

Також, поняття Военної організації держави надано в абз. 3 ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Военною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року, за яким Военна організація держави – охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до Конституції і законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем суспільства і відповідно до Конституції та законів України безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [3]. Відповідне визначення є аналогічним визначенню, яке надано в абз. 5 ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, за однієї різниці, що у цьому визначенні Военної організації держави з'являється словосполучення «охоплена єдиним керівництвом» сукупність органів державної влади, військових формувань... Але, в подальшому, жоден нормативно-правовий акт не розкриває сутності та змісту цього «єдиного керівництва».

Отже, за відсутності належного розкриття терміну Военна організація держави на нормативно-правовому рівні, зміст предмету військового законодавства України на той час був не чітким та безсистемним.

Друга складова – військове будівництво. У відповідності до абз. 2 ч. 2 ст. 10 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, Міністерство оборони України бере участь у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, оборони і військового будівництва, підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів у сфері оборони, забезпечує їх виконання у Збройних Силах України, у встановленому порядку координує діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони [4]. Тобто, до повноважень Міністерства оборони України належить формування та реалізація державної політики з питань військового будівництва, але Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року дефініцію «військове будівництво» не розкриває.

Аналогічне завдання Міністерства оборони України закріплено у абз. 3 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991, відповідно до якого Міністерство оборони України реалізує політику держави у Збройних Силах України, розробляє принципи їх будівництва, визначає напрями розвитку Збройних Сил України і підготовки їх у мирний та воєнний час [5]. На підставі чого, у розрізі військового будівництва, можна зазначити завдання Міністерства оборони України щодо визначення: принципів будівництва Збройних Сил України; напрямків їх розвитку та підготовки.

Розділ 3 Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 визначає цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, закріплює пріоритети досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва [6]. Таким чином, визначення військового будівництва нормативно-правові акти не

дають, але закріплюють його складові до яких відносимо: принципів будівництва Збройних Сил України; напрямків розвитку та їх підготовки, пріоритети досягнення цілей державної політики у воєнній сфері.

Виходячи із вищевказаного, поняття предмету правового регулювання військового законодавства України через правове регулювання діяльності Военної організації держави та військового будівництва, не дає можливості окреслити чіткі межі такого предмету.

Наступне визначення військового законодавства України було надано у 2007 році. Військове законодавство України за цим визначенням, є системою, тобто цілісною сукупністю нормативних приписів, які містяться у складі нормативно-правових актів та міжнародних договорів, і регулюють суспільні відносини у сфері формування, розвитку та функціонування Збройних Сил України [7, с. 3]. Таке визначення військового законодавства України було актуально на час його надання. Але з прийняттям Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року, відбулась зміна концепції розуміння безпеки та оборони, як то перехід до сектору безпеки і оборони, розподіл його на складові: сили безпеки та сили оборони. У зв'язку із чим виникла необхідність щодо переосмислення змісту предмету регулювання військового законодавства України.

Спробуємо деталізувати зміст предмету правового регулювання військового законодавства України. В основу якого ми маємо покласти правове регулювання діяльності військових формувань та провести подальше його дослідження.

У відповідності до абз. 15 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, надано визначення військового формування, під яким розуміється створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [4]. Виходячи із наданого визначення, під військовими формуваннями ми розуміємо військові з'єднання, частин, органи управління ними, які:

- 1) комплектуються військовослужбовцями;
- 2) призначені для:
  - а) оборони України,
  - б) захисту: суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу;
- 3) шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

У вищевказаних складових визначення військового формування необхідно зауважити на тому, що ці складові мають бути поєднані, тобто охоплюватись: 1) комплектацією військовослужбовцями, 2) призначенням для (п. п. а, п.п. б), шляхом ведення саме воєнних (бойових дій).

Під воєнними діями, на підставі абз. 26 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, розуміється організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України [4]. Разом із тим, не всі сили безпеки та оборони комплектуються військовослужбовцями.

А забезпечення виключно оборони України не може бути ключовим чинником у визначенні військового формування. Оскільки оборона України є комплексним заходом в якому, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, приймають участь: органи державної влади, складові сектору безпеки і оборони України, органи місцевого самоврядування, єдина державна система цивільного захисту, та національна економіка [4].

Під визначення військового формування в нашому розумінні відносяться:

1) Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року) [8];

2) Національна Гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року № 876-VII) [9];

3) Державна спеціальна служба транспорту є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 5 лютого 2004 року) [10].

Аналогічне визначення військовому законодавству України 2007 року, було надано у підручнику Військове право України 2019 року видання. В якому вказано, що можна стверджувати про систему військового законодавства, яку розглядають як сукупність нормативно-правових актів, прийнятих на державному рівні, та міжнародних договорів, що мають своїм предметом суспільні відносини у сфері формування, розвитку та функціонування Збройних Сил України. Система військового законодавства є комплексною галуззю законодавства, яка містить нормативні приписи з різних галузей законодавства: конституційного, трудового, господарського, кримінального, кримінально-процесуального, земельного, екологічного, міжнародного гуманітарного, адміністративного та власне, військового [11, с. 52].

Визначення військового законодавства також було надано Богущьким П. П. у 2021 році. А саме, зазначав він, що нормативно-правове забезпечення воєнної безпеки дозволяє однаково ставитися до поняття військового законодавство та законодавство у сфері оборони, хоча можливим є й інший підхід – військового законодавство охоплює своїм змістом організацію, діяльність Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а законодавство у сфері оборони, окрім зазначеного, здійснює правове регулювання організації та діяльності оборонно-промислового комплексу України [12, с. 20]. Таким чином, автор під військовим законодавством розуміє законодавство, яке регулює організацію, діяльність Збройних Сил, інших складових

сил оборони. Спробуємо проаналізувати предмет військового законодавства України за наданим визначенням.

П. 18, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» від 5 лютого 2004 року від 21 червня 2018 року, сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [13]. Складові сили оборони включають як військові формування так і не військові формування – правоохоронні, розвідувальні органи та органи спеціального призначення з правоохоронними функціями. Діяльність не військових формувань, на нашу думку, не входить до предмету правового регулювання військового законодавства України.

Цікавим, на наш погляд, надано визначення військового законодавства надав Микулець В. Ю. у 2023 році. А саме, на практиці військового законодавство реалізується через правомірну поведінку військовослужбовців, практичну життєдіяльність Збройних сил України, при цьому воно є явищем динамічним, особливо в умовах воєнного стану, а тому орієнтоване на ефективне регулювання правовідносин, що виникають у військовій сфері з урахуванням практичних потреб й особливостей різних категорій військовослужбовців. З іншого боку, варто наголосити, що військово будівництво як система економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави очевидно виходить за межі суто військової сфери (зокрема, у питаннях мобілізаційної роботи) особливо у період воєнного стану, тому є підстави говорити, що проблематика військового законодавства надалі ставатиме лише актуальнішою і виходитиме за предметне поле зацікавленості лише фахівців з воєнного права [14, с. 52]. У наданому визначенні, під військовим законодавством автор розуміє законодавство, яке: 1) регулює правовідносини у військовій сфері з урахуванням практичних потреб й особливостей різних категорій військовослужбовців; 2) є системою економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави. Але, автор детально не розкриває такі поняття, як військова сфера, економічні, соціально-політичні та військові заходи держави, що надає визначенню нечіткості меж правового регулювання суспільних відносин.

Висновки. Виходячи із вищевизначеного необхідно зробити висновки, що на сьогодні, найбільш оптимальним розумінням предмету регулювання військового законодавства є суспільні відносини у сфері діяльності військових формувань України.

Перспективи подальших досліджень. Необхідно також зазначити, що динаміка розвитку предмету військового законодавства України під час російсько-української війни є досить прогресивна і надане визначення предмету, яке актуальне на сьогодні, може бити в подальшому змінено.

ЛІТЕРАТУРА

- Петриченко О. П. Енциклопедія Сучасної України; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34472>
- Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (втратив чинність, дата звернення 30.04.2024).
- Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року N 975-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text> (втратив чинність, дата звернення 30.04.2024).
- Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 30.04.2024).
- Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 № 1934-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення 30.04.2024).
- Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення 30.04.2024).
- Проходенко М. М. Система військового законодавства України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: 2007. 23 с.
- Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991. року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення 30.04.2024).

9. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення 30.04.2024).
10. Про Державну спеціальну службу транспорту: Закон України від 5 лютого 2004 року № 1449-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15#Text> (дата звернення 30.04.2024).
11. Військове право України: підручник / кол. авторів; за заг. ред. А. М. Колодія, О. В. Кривенка, В. Й. Пашинського. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 392 с.
12. Богуцький П. П. Сучасний стан і розвиток системи законодавства у сфері оборони України: на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали Науково-практичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд. : П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. – Київ, 2021. С. 20–26. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/rozvitok_zakonodavstva_ukrayini_u_sferi_oboroni_maket.pdf
13. Про національну безпеку: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 30.04.2024).
14. Микулець В. Ю. Сучасне поняття військового законодавства та його систематизація. *Інноваційні дослідження та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-річчя Приват. вищ. навч. закл. «Міжнар. економ. -гуманітар. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука» (м. Рівне, 19 жовт. 2023 р.). Рівне : ВПНЗ «МЕГУ», 2023. Ч. 2. С. 51–52. URL: http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4426/1/3бїрник_тез_наукових_доповідей_учасників_конференції_частина_2-52-53.pdf.